In antwoord hierop diene het volgende:

We hebben voor ons liggen het *Report to the comissioners appointed by her majesty to inquire into the Common school system of the United States of Amerika, by the Rev. James Fraser.*

Dit werk is met de Bijlagen 1200 bladzijden groot.

Men zal dus wel willen gelooven, dat we waarlijk het Amerikaansche schoolsysteem wel kennen, en zeer goed weten, dat de publieke school een geheel ander karakter in Amerika draagt dan ten onzent; ook weten wat invloed bij de bepaling van de inrichting dier scholen aan de ouders is gegund; en eveneens weten, dat, waar de meerderheid der ouders die school Christelijk wil tinten, die Christelijke tint er aan is.

En mocht de heer Bennink wanen, dat we hier thans pas achter kwamen, dan zij het ons geoorloofd te verwijzen naar de stelsels van het schoolwezen in het buitenland, ook in Amerika, reeds in 1875 door Dr. Kuyper uitgegeven.

Dat we de uitdrukking *Staatsschool* bezigden, was dan ook volkomen juist, mits men maar in het oog houde, dat wij in Nederland schreven, en dit woord dus volstrekt niet bezigden in den zin, alsof *de Staten* van Amerika de lagere scholen stichten, maar in de beteekenis die wij hier aan het begrip Staatsschool hechten, t. w. een eigen school, voor wier oprichting het initiatief van de Overheid uitgaat, en die betaald wordt uit belastingen, geheel onverschillig of dit Staatsbelasting, plaatselijke belasting of schoolbelasting is.

Staat het nu vast, dat de *Board of education* geen private vereeniging, maar een officieel lichaam is, en dat de kosten, der school hoofdzakelijk gevonden worden uit de van Overheidswege geformeerde schoolfondsen en uit de plaatselijke *schoolrates*, die met publiek gezag geïnd worden, dan zijn het geen *vrije scholen*, en tegenover de Vrije school staat in onze vocabulaire de *Staatsschool*.

Indien intusschen de naam »Staatsschool" in Amerikaansche ooren onjuist klonk, willen we gaarne daarvoor in de plaats stellen: scholen door het initiatief der Overheid tot stand gekomen en onderhouden.

Wat voorts de opmerking van den heer Bennink betreft, dat zijn ijver voor de Vrije school niets te maken heeft met de beweging van Roomsche zijde, en alleen is opgekomen uit de zucht om, evenals hier te lande, voor Gereformeerde kinderen een Gereformeerde school te openen, zoo gelooven we hem zonder voorbehoud.

Hij vergunne ons echter de beweging tegen de *Common school*, gelijk ze zich in Amerika op allerlei wijze openbaart, onder één gezichtspunt saâm te vatten.

Zijn Vereeniging is volstrekt niet de eenige, die tegen het *Common schoolsystem* in verzet komt.

Die actie is veelzijdig.

Voor het overige verheugt het ons, dat ook de heer Bennink een *Amerikaansche school* wil.

Aldus zal men voor kopiëering van Neêrlandsche toestanden in het geheel andere milieu van Amerika bewaard blijven.

En vraagt de heer Bennink ten slotte, wat ons bewoog zekere reserve ten behoeve van de *Commonschool* in Amerika te maken, dan herleze hij wat De Tocqueville, Fraser e. a. over de Amerikaansche publieke school in haar opkomst geschreven hebben, en hij zal zelf gevoelen, dat het in de verste verte niet aangaat dit stelsel in zijn oorsprong met het stelsel van onze Wet van 1857 op één lijn te stellen.

Dat we er nu prijs op stellen, om op dit verschil nadruk te leggen, is, overmits oorspronkelijk het Common-schoolsystem in Amerika van Calvinistischen oorsprong was.

De tijd heeft het verdorven.

In 1642, toen in Massachusets voor het eerst deze school in het leven trad en de »general court of the colony", de eerste schoolacte uitvaardigde, was het zoo schoon en zoo goed Calvinistisch bedoeld.

De Kaffers uit Humpata.

Van den heer Van Oosterwijk Bruyn ontvingen we uit sympathie voor onze mededeeling, een gift, met dit begeleidend schrijven:

Aan de Redactie van De Heraut.

Met hartelijke blijdschap las ik in de *Heraut* van 15 dezer de oproeping uit het Kafferland en acht het een voorrecht hiernevens *f* 10 te zenden voor de Evangelieverkondiging te Humpata, hetzij (liefst) voor eerste bijdrage in de reiskosten van den te zenden leeraar, of (anders) voor het Zendingswerk aldaar; met vriendelijk verzoek die gift als van N. N. te willen vermelden en over te maken aan wien het behoort. God gave, dat de bede der Kaffers spoedig worde verhoord.

W. v. O. B.

Zeist, 16 Nov. '96.

Aan dezen broeder onze dank.

Er ligt zoo iets roerends in, als zulk een volksstam naar God gaat vragen.

Tweede toelichting.

Ook de heer Van Beeck Calkoen was zoo vriendelijk nota van ons schrijven te nemen, en zond ons dit stukske:

UTRECHT, 16 Nov. 1896.

Geachte Redactie!

Eene zinsnede in *De Heraut* van 8 dezer vermeldde uwe voldoening over de verklaring van den heer Hovy, ten opzichte van de nederlegging zijner betrekking tot de Vrije Geref. Universiteit, en tevens uwen wensch, om van mij eene verklaring te ontvangen omtrent mijn besluit om de betrekking van Curator neder te leggen.

Geheel te zwijgen op deze zijdelingsche oproeping tot eene openbare verantwoording, zou, al wensch ik de beteekenis van mijn besluit en het belang dat daarin door sommigen mocht worden gesteld niet te overschatten, tot verschillende beschouwing en tot min juiste gevolgtrekking kunnen leiden.

Maar het geven van een antwoord levert voor mij geen gering bezwaar op. Het nederleggen van het lidmaatschap van het Curatorium, waarvan ik deel uitmaakte sinds de oprichting der Stichting die mij lief was, en die ik naar de geringe mate mijner vermogens trouw diende, heeft mij moeite gekost; niet slechts deed het mij leed den arbeid ten haren dienste te staken, maar meer nog het verdwijnen van schoone verwachtingen, die ik gekoesterd had. Het zal den vader niet euvel worden geduid, wanneer hij bij die schoone verwachtingen voor een groot deel het oog had op het welzijn van den geliefden zoon, die kweekeling der Vrije Universiteit was.

Het is dus overbodig te zeggen, dat ik tot dit besluit niet kwam zonder voor mij overwegende redenen. Die redenen kunnen in den kring der Vrije Universiteit genoegzaam bekend zijn, althans voor zooverre aandacht gewijd is aan mijne beschouwingen over het in den boezem der Stichting gerezen, thans zoo droevig geëindigd, geschil; want ik ben niet in gebreke gebleven mijne meening in ondubbelzinnige termen uit te spreken.

Maar ik ben in geenen deele voornemens deze mijne meening in het openbaar te uiten. Ik zal zelfs vermijden de oorzaak te zoeken, waarom door u eenige verklaring mijnerzijds wordt gewenscht. Ik zal er niet toe bijdragen, dat vijandige lieden zich verheugen in onze, te kwader ure, openbaar geworden oneenigheid; want wanneer ik bedroefd ben, dan zie ik ongaarne, dat anderen zich in mijne droefheid verblijden. Evenmin stel ik mij eenig goed gevolg voor van eene verklaring mijner gevoelens tegenover hen die meenen, dat het mij aan het noodige doorzicht, om in dezen een juist oordeel te vellen, ontbreekt.

Is dit, in zijne bedoeling zacht en vergoelijkend, verdict rechtvaardig, dan bevat het een bevestigend antwoord op de vraag die ik mij van den aanvang af gesteld heb, of niet zoo ernstige taak als het toezicht op de handhaving van het zuivere beginsel, in de Vrije Universiteit, voor mij te zwaar was; eene vraag van welker beantwoording ik thans ben ontheven.

Ik heb gemeend mijn plicht te doen door mijn ambt neder te leggen. Ik meen niet, dat het mijn plicht is, van dien stap in het openbaar verantwoording te doen.

De genegenheid mijns harten, mijne hoop en mijne wenschen voor haar welzijn, blijven aan de schoone stichting verzekerd.

Met hoogachting,

Uw dienstw. dienaar

A. W. VAN BEECK CALKOEN.

Natuurlijk eerbiedigt onze redactie dit standpunt.

Zeer terecht wijst voorts de geachte schrijver er op, dat het *album discipulorum* te duidelijk van zijn hartelijke sympathie voor de Vrije Universiteit getuigt, om niet te beseffen wat het nederleggen van zijn ambt hem gekost heeft.

Dat die sympathie aan de Vrije Universiteit verzekerd blijft, ook na de beslissing die te Leeuwarden in zake het beginsel viel, is ons een oorzaak van blijdschap.

Het gevraagde antwoord.

Aan ons verzoek om de vragen, die we stelden, alsnog met eenig antwoord te willen eeren, is door den heer W. Hovy nogmaals bereidwillig voldaan.

Wij laten het hier volgen:

Aan de Redactie van de *Heraut.*

Geachte Redactie!

Wederom hebt gij geoordeeld mij te moeten oproepen tot schrijven in uw blad. Daarom *(en daarom ook alleen)* neem ik nog eenmaal de pen op, om over het pijnlijke onderwerp, waarover het gaat, nog een enkel woord te zeggen. Wel had ik gehoopt, dat het niet meer noodig zou geweest zijn, daar ik meende duidelijk aan uwen wensch te hebben voldaan en rekenschap te hebben gegeven van de beweegredenen, die mij hebben gedrongen tot aftreding als mede-Directeur der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag.

Doch nu gij nog eenige vragen doet, moet ik wel antwoorden, om misverstand te voorkomen.

Vooreerst vraagt gij: »of het waar is, dat mijn voornemen om af te treden eerst na Seinpost is opgekomen, dan wel, of niet reeds maanden lang vóór Seinpost door mij was verklaard, dat ik zou heengaan, indien de heer Lohman heenging. Deze vraag acht gij zóó gewichtig, dat gij een *publiek* antwoord daarop vraagt.

Ik zie niet in, welke waarde de beantwoording dezer vraag voor u heeft; maar nu gij een publiek antwoord van mij wenscht, wil ik gaarne hier uitspreken — wat Dr. Kuyper niet onbekend is — dat ook in het begin van 1895 er een oogenblik is geweest, waarop ik heb gemeend, dat mijn werk aan de V. U. spoedig zou zijn afgeloopen, toen in openlijk geschrift *de geheele juridische faculteit* werd aangevallen en niemand als haar verdediger optrad. Ik zag daarin een ontbindingsproces, waarvan ik het ergste voor onze geliefde stichting vreesde. Evenwel, al moge een hoogst enkele maal door het oor van een zeer vertrouwden vriend een dergelijke uiting van mij vernomen zijn — in het openbaar (en daarmede heeft toch de redactie van een blad alleen te rekenen) is zulks destijds nimmer door mij uitgesproken. De openlijke verklaring van hoogleeraren van 22 Maart 1895 had bovendien mijn ziel met nieuwe hope en oprechten dank aan den Heere vervuld, zoodat er van dat oogenblik af van verlangen tot heengaan geen sprake meer bij mij kon zijn. Daarvoor had ik de stichting veel te lief.

Hetgeen evenwel na 22 Maart, of liever op 27 Juni en daarna is geschied, heeft mijn gemoed zóódanig geschokt, dat ik daarna, *ook in het openbaar* (in een stukje in den *Gelderschen Kerkbode*) heb uitgesproken, dat ik bevreesd was dat blijken zou, dat aan de juridische faculteit een onberekenbare schade was toegebracht, waarvan ik de verantwoordelijkheid als mede-Directeur niet langer zou kunnen aanvaarden.

Dat het voorstel der teekening van de verklaring van 22 Maart is uitgegaan van den hoogleeraar Kuyper is mij zeer goed bekend. Dat daarbij bij hem het oprechte verlangen heeft voorgezeten, dat éénheid komen mocht in de opvatting van de onderscheidene hoogleeraren omtrent de beteekenis van den grondslag voor het te geven onderwijs aan onze stichting, zal allerminst door mij weersproken worden. Integendeel werd en wordt dit door mij ten zeerste en dankbaar gewaardeerd.

Maar hoe dit nu te rijmen is met een advies, om drie maanden daarna met de geschillen voor het publiek te komen, waarvan de noodlottige uitwerking m. i. toch te voorzien ware, kan ik niet verklaren.

Immers wij belijden toch, ook waar het het wegnemen van geschillen onder broederen betreft: »Niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijnen Geest zal het geschieden".

Dat in den aanvang de onderhandelingen niet bijster goed gevlot hebben, zal ook niet door mij worden ontkend, doch wordt wel ten zeerste door mij betreurd. Het is mijne overtuiging, dat de heer Lohman ten onrechte gemeend heeft, dat de bedoeling was hem voor zijn onderwijs een band aan te leggen, dien hij als wetenschappelijk man niet zou mogen aanvaarden. Hij zag m. i. leeuwen op den weg, waar die volstrekt niet waren te bespeuren, en ik voor mij kan ook in de bekende theses van den Senaat niet anders zien dan een ernstig streven, om tot eene goede methode voor het onderwijs in de onderscheidene vakken van wetenschap te geraken. Meermalen heb ik in dien geest met den heer Lohman gesproken, en op dat punt gingen onze opiniën uiteen.

Maar desniettemin meen ik, zonder vrees voor tegenspraak, te mogen constateeren:

1. dat de hoogleeraren tot op 24 Juni over deze hoogst belangrijke beginselen met elkander hebben onderhandeld; terwijl drie dagen daarna op Seinpost is vergaderd;

2. dat destijds de heer Lohman er niet aan gedacht zou hebben de onderhandelingen toen reeds af te breken, want al ontbrak nog het noodige *licht, onweil* om van dwaling overtuigd te worden was niet gebleken;

3. dat ik dienstvolgens niet kan toegeven, dat, zooals gij schrijft »een kind kan verstaan", dat naar den op Seinpost openbaar geworden uitweg *moest* worden omgezien, als het eenige middel, om in het »tegen zichzelven verdeelde huis" weer eenheid te brengen.

Eenheid, door afsnijden van wat niet aanstonds meê wil, is gemakkelijk te verkrijgen; maar staat in mijn oogen gelijk aan een overwinning, die eigenlijk een nederlaag is.

Wat ik *wel* gewild had — ik sprak dit uit in mijn schrijven van 8 Nov. en neem de vrijheid het nog eens over te drukken:

»Wat ware natuurlijker geweest, dan dat men onder deze omstandigheden *geene* openlijke manifestatien hadde gedaan; dat bovenal de hoogleeraren al hun invloed gebruikt hadden om tot geduld te manen, waar toch zulke gewichtige, maar tevens ook zulke hoogst ingewikkelde besprekingen moesten voorafgaan, om tot eenstemmigheid te geraken; dat men bij verschil van inzicht elkander in den geest der zachtmoedigheid en langmoedigheid hadde trachten te overtuigen »onder inroeping van de hulpe Gods", onder gestadige afsmeeking van dien Geest, die in alle waarheid leidt".

Heel veel meer kan ik hierover niet zeggen. Een profeet of zoon eens profeten ben ik niet. Of het geholpen had, en of de zoo zeer gewenschte eenstemmigheid zou zijn verkregen? Ik weet het niet; maar ik zou gehoopt hebben, dat de Heere, die ons zulke heerlijke bemoedigingen schenkt in Zijn Woord, om toch *veel* van Hem te verwachten, ook in deze een Hoorder des Gebeds zou zijn gebleken.

Doch laat ons daarover ons niet verder in een onvruchtbaren tweestrijd wikkelen. Te oordeelen voegt *mij* niet.

Dat komt den Heere alleen toe.

En zoo blijft nog slechts uw derde vraag over, waarop gij van mij een antwoord verlangt, en wel hoe ik sta op het stuk der beginselen.

Eigenlijk is dit van uwe zijde een vragen naar den bekenden weg. Gij hebt haar zelve reeds beantwoord, toen gij in herinnering bracht, dat de commissie van Enquête eenparig (niet zooals gij schreeft de *conclusie*, welke ik daarom ook geweigerd heb te onderteekenen) maar wel het *Rapport* dier commissie had aangenomen. Als medelid dier commissie heb ook ik daaraan mijn stem gegeven, want ik vond en vind het standpunt der Vrije Universiteit en de beoordeeling van de beteekenis der Gereformeerde beginselen, welke haar grondslag uitmaken, juist daarin weergegeven. Dat ik des heeren Lohman's vrees niet deelde, dat hem een juk op de schouders zou worden gelegd, hetwelk hij niet kon aanvaarden, heb ik reeds hierboven gememoreerd. Daarom vond ik voor ampele en ernstige broederlijke bespreking dezer aangelegenheid wel degelijk aanleiding. Maar meer ook niet en *althans nu nog niet.* Om die reden had ik gewenscht, dat de vergadering te Leeuwarden hadde verklaard, dat zij de opvatting van de meerderheid der Hoogleeraren ten opzichte van de beteekenis der Gereformeerde beginselen als grondslag van het onderwijs deelde, en dienstvolgens den wensch uitsprak, dat getracht wierd, door voortzetting der onderlinge besprekingen, over dit ontwerp eenstemmigheid te verkrijgen.

Te meer meende ik, dat alle grond daarvoor was, aangezien volstrekt niet was gebleken, dat het *onderwijs* van den Hoogleeraar Lohman in strijd zou zijn geweest met de Gereformeerde beginselen.

Hiermede acht ik deze publieke discussie, wat mij betreft, geëindigd. Hoe ik over de Vrije Universiteit denk, heb ik reeds den vorigen keer duidelijk genoeg uitgesproken. Dat ik geen directeur meer blijven mocht, ging mij aan het hart, niet het minst ook om de liefde, die ik steeds zoo ruimschoots mocht ondervinden van mijn mede-directeuren en van allen, die aan onze stichting verbonden zijn, en over de oprechte genegenheid, die in mijn hart woont voor jongelingen, die den Heere willen dienen, gelijk door Gods groote goedheid met zoo velen onzer studenten het geval is.

Ik had mij echter liefst in alle stilte teruggetrokken, en dacht er daarom niet aan openbaarheid te geven aan mijn aftreden. Ik ben mij te veel bewust van mijne onbekwaamheid, dat ik zeer ongaarne mijn persoon in deze eenigszins op den voorgrond gesteld zie. Wil mij dus vergunnen het hierbij te mogen laten. In alle stilheid den Heere te mogen dienen gedurende de dagen die mij nog resten, is de bede van mijn hart, en wanneer Hij mij wil verwaardigen een steentje mee aan te dragen aan den bouw van Zijn geestelijk Sion, zal ik zulks de hoogste eere achten. Verder gaat mijne ambitie niet.

U dankende voor de mij toegestane plaatsruimte.

Hoogachtend,

Amsterdam, 16 Nov. 1896.

W. HOVY.

Nachrift. Een punt bleef nog onbeantwoord. Het betreft eene zaak, die eigenlijk geheel persoonlijk is tusschen Dr. Kuyper en mij, zooals mij uit uwe verwijzing naar den *Gelderschen Kerkbode* is gebleken. Dat in hetgeen ik daarin schreef door een Roomsch blad voor Dr. K. een oorzaak van zoo groote smart werd gevonden, kan niet slaan op eene of andere onfraaie derlijke uitdrukking, want die komt in die correspondentie niet voor; maar moet dus betrekking hebben op het feit, dat er eenig verschil van opinie bestond tusschen hem en mij. Ik ben nog steeds, evenals destijds, de meening toegedaan, dat *te veel* in het openbaar wordt geschreven, waar het verschillen onder geestverwanten geldt, en dat daardoor wordt tegengehouden die hartelijke en vertrouwelijke omgang, die het middel zou kunnen zijn, om van elkander te leeren en door elkander te worden terechtgewezen.

Het »elkander de voeten wasschen" wordt te vaak een »ooren wasschen", en dat leidt m. i. niet tot verbroedering en eenheid, maar verwijdert wat samenhoort. Dat het mij overigens een voorrecht en eere geweest is gedurende zulk een lange reeks van jaren met uwen superieuren Hoofdredacteur te mogen samenwerken en in zijn vriendschap te mogen deelen, en ik van harte hoop, dat de Heere mij dit nog lang zal mogen gunnen, is mij eene behoefte hier uit te spreken.

Moet ik mij dus de vrijheid blijven voorbehouden sommwijlen van hem te mogen verschillen in de wijze van behandeling van zaken, zoo blijft toch zooveel over, dat mijne volkomene instemming en waardeering heeft, dat het laatste het eerste verre overschrijdt.

W. H.

Hiermede is op één punt na deze discussie ten einde geloopen. De heer Hovy constateert nu zelf, dat het denkbeeld om zijn Directeurschap neer te leggen, niet eerst na Seinpost bij hem is opgekomen, en dat hij het Rapport der Enquête-commissie juist acht. Zelf heeft hij er voor gestemd.

In geschil blijft alleen de vraag, of na afwijzing door den heer Lohman van de methode van onderzoek, nog verdere gemeenschappelijke poging om met hem de Gereformeerde beginselen te constateeren, voor de overige hoogleeraren denkbaar was.

Hierop toch antwoordt de heer Hovy: Ja, men had toch moeten doorgaan.

Wij daarentegen achten, als ge in zake de methode van onderzoek vlak tegenover elkander staat, voortzetting van alle onderzoek logisch ondenkbaar.

Verdere gedachtenwisseling over deze logische mogelijkheid of onmogelijkheid komt intusschen ook ons ondoeltreffend voor, zoodat we ook onzerzijds, onder dankzegging aan den heer Hovy, de verdere discussie over dit onderwerp sluiten.

Onjuiste voorstelling.

Van de beide gewezen hoogleeraren Lohman ontvingen we een protest tegen de juistheid van de voorstelling door ons gegeven omtrent het verhandelde tusschen de hoogleeraren der Vrije Universiteit.

Zij schrijven ons:

Geachte Redactie!

In de *Heraut* van 15 November wordt door u eene voorstelling gegeven van hetgeen, onder de toenmalige hoogleeraren van de V. U., vóór Seinpost, is besproken en verhandeld.

Gij noemt dat »de nuchtere feiten".

Het lust ons niet, om tegen die voorstelling eene andere over te stellen; maar nu gij er op wijst, »dat heel de zaak toch voor het voetlicht der historie komt", achten wij ons verplicht te verklaren, *dat de juistheid van deze voorstelling door ons in geenen deele wordt erkend.*

Met verschuldigde achting

Uw dw.

A. F. DE SAVORNIN LOHMAN.
W. H. DE SAVORNIN LOHMAN.

17 November '96.

Op zichzelf ligt in dit protest niets bevreemdends.

Omtrent dezelfde landshistorie geven de Protestantsche en de Roomsche geschiedschrijvers nog steeds beiderzijds een voorstelling, die over en weer in geenen deele als juist wordt erkend.

Denk slechts aan wat de *Tijd* nog kort geleden over Prins Willem van Oranje schreef.

Mocht het daarentegen zijn, dat de geachte inzenders van dit protest eenig feit als feit betwisten, dan zouden zij ons verplichten, dat feit met name te noemen.

Eerst dan toch kunnen ook wij er ons over uitspreken, of we ons in de constateering ervan vergisten, of anders getuigen inroepen.

Er waren toch meerderen tegenwoordig.

Art. 36.

Het gravamen tegen Art. 36 op de Synode te Middelburg ingediend is van dezen inhoud:

Van meer dan een kant is, na afloop van de Generale Synode te Middelburg, gevraagd, wat toch wel eigenlijk de inhoud is van het bezwaar onzer Kamper en Amsterdamsche professoren tegen artikel 36 van onze geloofsbelijdenis. Wij zijn in de gelegenheid, ook nog voordat de officieele acta der Synode verschijnen, onzen vragers en overigen lezers een volledig afschrift van het ter Synodale tafel neergelegde stuk te verstrekken, schoon de zaak zelve, natuurlijk ook zonder dat de woordelijke inhoud bekend is, voor ons Gereformeerde volk over 't algemeen, genoegzaam duidelijk is.

Het stuk zelve nu luidt alsvolgt:

Aan de Synode-Generaal van de Gereformeerde kerken in Nederland:

»Met alle leden der Synode, den 11den Augustus door den voorzitter der Synode afgeroepen, om door het opstaan van hun zitplaatsen instemming te betuigen met de Formulieren van Eenigheid der kerken, hebben ondergeteekenden aan deze oproeping gevolg gegeven, zonder daarbij uitdrukkelijk inleiding te maken van hun gravamen tegen een zinsnede van art. 36 der belijdenis. Zij onthielden zich hiervan, overmits zij niet onderstellen konden, dan dat hun gravamen genoegzaam aan hun medeleden bekend was. Nu echter [ook naar hun oordeel terecht] het voortbestaan van slapende gravamina, als gevaarlijk voor de zuiverheid en mitsdien den welstand der kerken, door de Synode is afgekeurd, achten zij deze Synode niet te mogen verlaten, zonder beswaar te hebben ingebracht tegen den inhoud en de strekking van art. 36 van de belijdenis der kerken, als zijnde niet conform den Woorde Gods.

»Zij gaan hierbij uit van de huns inziens onbetwistbare waarheid, dat wij, de confessie onzer vaderen belijdende, onder de woorden waarin zij beleden, niets anders verstaan mogen, dan hetgeen zij zelven, blijkens het stellig getuigenis der geschiedenis, met het bezigen dezer woorden bedoeld hebben; en dat, aldus verstaan en opgevat, deze 3de zinsnede van art. 36 onzer belijdenis, bij oprechte en eerlijke uitlegging o. m. aan de wereldlijke overheid den plicht oplegt, om afgoderij en valschen godsdienst des Woords met het zwaard uit te roeien, en dat het aan de kerken is opgelegd der overheid dit als haar plicht te prediken. Zulks nu in strijd met den Woorde Gods achtende, rekenen zij zich in hun conscientie verplicht, deze uitspraak niet te belijden, maar te verwerpen; en stellen zij mitsdeze hun verklaring desaangaande in handen der kerken, der kerken oordeel hierover inroepende en ten allen tijde bereid deze hun verklaring op grond van de Heilige Schrift, gestand te doen."

was geteekend:

F. L. RUTGERS.
M. NOORDTZIJ.
D. K. WIELINGA.
L. LINDEBOOM.
P. BIESTERVELD.
A. KUYPER.
H. BAVINCK.
J. H. DONNER.

Dit gravamen is de noodkreet der *eerlijkheid.*

Deze broederen willen niet door plooien en schikken iets anders in Art. 36 lezen dan Guydo de Brayе er in legde.

Het dient uitgemaakt, of de Gereformeerde kerken ook thans nog bedoelen wat onze vaderen in de 16e eeuw bedoelden.

En zoo niet, dan moet dit artikel gewijzigd worden.

Vóór alles de oprechtheid en goede trouw!

Voor Kootwijks Scholen.

Ingekomen bij DS. HOUTZAGERS: Van den heer A. Hoogendijk te Ouderkerk a/d. IJsel, namens de Chr. Jongel.-vereeniging *f* 2.50; van den heer M. H. Fontein te Harderwijk, voor Kootwijk *f* 2.50; van den heer J. Wiersma te Dokkum, gevonden in de collecte kerk B *f* 1.50; door den heer H. Dane te Rotterdam, van Mej. A. voor Kootwijk *f* 1.

Uit de Pers.

Over het *Kerkisme*, dat thans onder de orthodoxen in de Hervormde Kerk het hoofd opsteekt, schrijft Ds. Klaarhamer in de *Utr. Kerkbode* dit:

Onder de dingen, waarvan wij de noodlottigste gevolgen tegemoet zien, en die wij daarom »*gevaarlijk*" achten, behoort ook het tegenwoordige drijven van vele synodale predikanten, om in alles en allerlei de *kerkelijke* quaestie en daarmede de *kerkelijke* gedeelthéid binnen te halen, al zouden ze 't er bij de haren bijslepen.

Wij hebben gehad een *kerkelijk* sociaal congres en wij hebben nu »*vaderlandsche kerk*kiesvereenigingen" en »*vaderlandsche kerk*-werkmansvereenigingen" en »*vaderlandsche kerk*-schoolvereenigingen" en als dat zoo doorgaat, dan duurt het niet lang, of wij krijgen vaderlandsche -kerk -bakkers en -slagers en -kleermakers en -dokters en -apothekers en -bakers enz.

Lach er niet om, lezer, al is er nog zooveel belachelijks in deze saâmvoeging van wat heel niet saâmhoort.

De zaak is te ernstig en te gevaarlijk. En ook te droevig, want het doet uitkomen, hoe verblind men in sommige kringen is, deels door groote onkunde, deels door kerkelijke hartstocht en deels door vrees voor en afkeer van de Gereformeerde beginselen.

Zóó verblind, dat men de dwaasheid en onmogelijkheid van zulke samenvoegingen niet inziet, en er waarlijk heil van wacht.

De eenige vrucht kan toch maar zijn, dat ons *maatschappelijk* en *nationaal* leven er geheel door *vervalscht* wordt; dat onze Christelijke mannen en vrouwen onder *valsche luzen* den strijd gaan aanbinden; dat de *beginselen* er door *weggeslopt* en straks *vergeten* worden; dat de belijders van den Christus hun *kracht gaan verspillen* in onderlinge beatrijding, en onderwijl aan de mannen *van ongeloof en revolutie* vrij spel wordt gelaten, om op elk gebied hun verderfelijke beginselen en praktijken in te voeren.

Natuurlijk zij, die deze soort van dingen drijven, *willen noch bedoelen* deze gevolgen. Neen, maar dat helpt hen weinig. Als zij aan die stations niet willen uitkomen, moeten zij niet in dien trein gaan zitten.

Kerk, school, maatschappij en natie, dat is toch niet een- en hetzelfde.

Zij zijn toch duidelijk van elkander *onderscheiden.* Zij vormen toch elk een *eigen* kring met een *eigen* taak en een *eigen* regel.

Als een man met andere mannen saâm een predikant, een onderling of een diaken kiest, dan *doet* hij toch *wat anders* en heeft hij toch een *andere* bedoeling, dan of hij misschien op denzelfden dag weder met anderen saâm een lid voor den gemeenteraad of een afgevaardigde naar de Tweede Kamer verkiest.

En als een timmerman of schilder of smid met andere mannen *van zijn vak* saâmkomt, om over de zaken en belangen *van hun vak* te spreken en te oordeelen, dan *doet* hij toch *wat anders en beteekent* wat *anders*, dan wanneer hij misschien op denzelfden dag *als lid zijner kerk* met andere *kerkleden* saâmkomt, om over de zaken en belangen *van hun kerk* te spreken en te oordeelen.

Dit zal toch wel niemand tegenspreken.

Is het dan nu zoo ondenkbaar en onmogelijk, dat mannen het in het kiezen van een gemeenteraadslid of van hun vertegenwoordiger in de Tweede Kamer en in zake hun vakbelangen geheel gaaf zijn, al behooren zij niet allen tot, wat men zoo graag zou willen voorstellen, de vaderlandsche kerk?

De *gemeenteraad* behoeft toch die kerk niet te besturen? En die Tweede Kamer heeft toch immers *niets* te maken met de zaken van eenige kerk, welke dan ook? En eene vereeniging, die *alleen* beoogt op te komen voor de *sociale* belangen van *Nederlandsche burgers*, behoeft toch niet die vaderlandsche kerk of welke andere kerk dan ook in stand te houden?

En nu is het zeker waar, dat kerk en school, kerk en natie, kerk en maatschappij *niet is* zijn van elkander, want in deze vier onderscheidene kringen moet den God naar een Bijbel door denzelfden man of vrouw worden gediend en daarom kunnen in die *vier* kringen *alleen rijtuigen* en *zatmaken*, die uit *denzelfden Geest* leven en door *dezelfde beginselen* zich laten leiden.

Geloof en ongeloof, Christus en Belial, de H. Geest en het zondige vleesch kunnen in *geen* dezer vier kringen saâmgaan, noch saâmleven, noch saâm arbeiden.

Maar indien nu het geval zich voordoet, — en dat *doet* zich juist voor in de zaak, die wij bespreken, — dat Gereformeerde belijders het over de *toepassing* hunner *gemeenschappelijke* beginselen geheel eens zijn in drie van die vier kringen en *alleen over een kerkelijk* instituut verschillen, is het dan toch niet zondig en dwaas, als zij nu voor de *drie kringen* hun